

Dezenformasyonun arkeolojisi: şeytanın fısıltısı

Prof. Dr. Hayrettin Kara

1963 yılında Antalya'da doğdu. 1985'te İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Psikiyatri uzmanlık eğitimini Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde tamamladı. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğretim üyesi ve Ana Bilim Dalı Başkanı olarak görev yaptı. Uzun yıllar Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde Klinik Şefi olarak görev yapan Kara, halen İstanbul Medipol Üniversitesi'nde Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesidir.

Q ağıımız, kavramları etik ve ruhsal kökenlerinden koparma konusunda oldukça mahir. Yalan-dezenformasyon ilişkisinde de görebileceğimiz gibi...

Bir yalan türü olmasına karşın dezenformasyon, etik kökenlerinden öyle uzaklaştırılmıştır ki, yalan olmayan bir yalana dönüşmüştür. Böyle bakıldığında dezenformasyon kavramının kendisi bile bir dezenformasyondur. Dezenformasyon kelimesinin karşılığı "kasıtlı olarak yanlış bilgi vermek, gerçeği gizlemek"tir. Bu, hepimizin üzerinde uzlaşabileceği gibi açıkça yalanın da tarifidir. Buna karşın günlük kullanımda kelimenin anlamında mündemich "yanlış" artık yalanın işaret ettiği yanlıştan epey farklılaşmıştır. Zira söylediğim gibi kavram etik ve ruhsal gönderimlerinden olabildiğince arındırılmıştır. Böylece dezenformasyon etik açıdan yapılmaması gereken bir eylem yerine, güç mücadelelerinde sürecin bir gerekliliğine dönüştürülmüştür. Daha da ötesi dezenformasyon ve propaganda faaliyetlerinde çok ustalaşan büyük devletler için dezenformasyon artık bir "bilim" dalıdır. İnsanlığı büyük bir organizma gibi görüp uzun erimli bakabilirsek biliriz ki bu bir felakettir; kanserin canlı bir organizmadaki dezenformasyonun bir sonucu olması gibi. Ama benim bu yazıda konu edindiğim ne devletler, ne siyasi-ekonomik oluşumlar ne de biyolojik organizmalar. Benim anlamaya çalıştığım birey, bireyin kendisiyle ne

yaptığı ya da bireyin kendisiyle ilişkisindeki dezenformasyon.

Devletler ya da sistemler düzeyinde etik, köklerinden arındırılmış olabilir ama birey düzeyinde dezenformasyon her zaman bir yalandır. Peki, yalanın ve onun kılık değiştirmiş özel bir biçimi olan dezenformasyonun insanlığın tarihinde ya da bireyin ruhunda izlerini nereye kadar sürebiliriz? İnsanoğlunun tarihinde yalanın ilk ortaya çıkışına kutsal kitaplardaki yaratılış anlatılarında rastlarız. Hepimiz biliriz, anlatıya göre şeytan Adem ve Havva'ya yalan söylemiş; başka bir deyişle şeytan bilgiyi çarpıtarak dezenformasyona başvurmuştur. Şeytan Adem ve Havva'ya yasaklanmış ağacın bilgi ve ebedilik ağacı olduğunu, Tanrının onların ebedi olmasını istemediği için bu ağacı yasakladığını fısıldamıştır. Kierkegaard'ı anarak bir bireyin tarihinin, tüm insan türünün tarihini; insan türünün tarihini de bir bireyin tarihini temsil ettiğini söyleyebiliriz. O zaman yaratılış anlatısına çok zaman önce olup bitmiş ve sonuçları bize aktarılmış bir olguymuş gibi bakmaz, Adem ve Havva'nın başına gelenin kendi birey oluşumuzda ruhsal olarak bizim de başımıza geldiğini düşünebiliriz. Kendi kişisel tarihinizde hiç böyle bir şey yaşamadığınızı; ne cennette bulunduğunuzu ne şeytanın fısıltısını işittiğinizi ne de yasak meyveyi yediğinizi söyleyeceksiniz. Doğrudur, bu biçimiyle tüm bunlar başınıza gelmemiştir. Yine de iç dünyanıza eğilip bakabildiğiniz kadar dikkatli bakmaya çalışın. Örneğin cinselliğin arzu-yasak-utanç arasında gidip gelen garip doğasını ilk fark edişinizi hatırlamaya çalışın ya da eylemlerinizi

öte düşüncelerinizden bile sorumlu olduğunuzu. Özgür olduğunuzu ilk fark edişinizi hatırlamaya çalışın. O zaman bu hikayenin sizin hikayeniz, sizin bireyoluş hikayeniz olduğunu sezinleyebilir, düşünebilirsiniz. Düşünmeye de bilirsiniz, sorun değil. Robotların insana evrilebileceğinin umulduğu bir çağda insanın da robota dönüşme ihtimali neden sorun olsun? Biz yine kendi bireyoluşumuzda bir karşılığı olduğunu varsayarak yaratılış anlatısına dönelim. Yüzeysel bakarsak anlatıda kendimiz için rahatlatıcı unsurlar bulabiliriz. Öyle ya yalan söyleyen şeytan olduğuna göre Adem ve Havva masum olmalıdır. Ama bu yüzeysel bakış da insanın kendine yönelik bir dezenformasyondur. Gerçekte şeytan insanı değil, insan kendini kandırmıştır. Suçu şeytana hele hele yılanı yüklemek insanın kendine söylediği bir yalandır. İnsanın kendi kendini kandırdığı gerçeği şeytanın bir yalan fısıldamadığı anlamına gelmez tabi. Olsa olsa şeytanın fısıltısının insanın doğasını açığa çıkardığı, dolayısıyla insanın kendini görmesini sağladığı anlamına gelir. Kutsal kitaplar da insanın en nihayetinde bu gerçeği "insana başka bir gücün değil kendinin kıydığı, zulmettiği" gerçeğini göreceğini ve insanın kendi kendisine tanık olacağını söyler.

İnsan bilgelere kulak verip en büyük ödevinin kendini tanımak olduğunu düşünüyorsa bunun yolu kendine nasıl yalan söylediğini anlamaya çalışmasından geçer. Bunun için de insan yakına, daha yakına, en yakına bakmalıdır. Somut anlamda bakılacak yer ilişkisel alandır. Öyleyse insan; ilişkile-

rine, yakın ilişkilerine ve nihayetinde en yakın ilişkisi olan kendisiyle ilişkisine bakmalıdır. Yakın ilişkilerin farklı formları vardır. Biz şimdi yakın ilişkilerde dezenformasyon konusunu incelemek üzere birkaç örnek seçelim. İlk örneğimiz Kafka'nın Milena ile ilişkisi olsun. Kısa süreli birkaç karşılaşma dışında sadece mektuplaşmış olsalar da yakın bir ilişkidir onların. Kendi ifadesiyle Milena, Kafka için "ruhunu deştığı bir bıçak" gibidir, o denli yakın. Dezenformasyonsuz yakın ilişki yoktur. Elbette yakın ilişkileri çok farklı açılardan inceleyebiliriz ama onlara ilginç dezenformasyon hikayeleri olarak da bakabiliriz. Kafka'nın kendisi de söyler zaten bunu. Bir mektubunda şöyle der mesela "Mektup yazmak hayaletlerle ilişki kurmaktır, sadece yazılanın hayaleti değil yazanın da hayaleti. Bu hayaletler tüm mektupların içine sızar, değiştirir onları. Bazen bir istisna yapıp bir mektubun hiç dokunulmadan geçmesine izin verirler. Ama bu bir tuzaktır, hatta en tehlikeli tuzaklardır bunlar" Sevgi nesnesine kıyamadığı için dezenformasyonun suçunu hayaletlere yükler Kafka. Ama biliriz ki buradaki örtük sitem Milena'yadır. Kelimelerini alıp olduğundan başka bir şeye dönüştüren Milena'nın zihnidir. Ama ben derim ki, asıl önemli olan Kafka'nın kendisiyle ilişkisi içindeki dezenformasyondur. Zaten o da yazanın hayaletlerinin de işe karıştığını söyleyerek bir parça söyler bunu. Yine de çok ilerleyebilmiş gibi görünmez bu konuda.

Kişinin kendisiyle ilişkisindeki çarpıtmaları inceleyebileceğimiz başka bir örneğe geçelim şimdi. Bu kez örneğimiz "psikotik fenomenler" olsun. Psikotik fenomenler ilk elde insanın diğerleriyle ilişkisindeki dezenformasyon gibi görünür. Ama daha yakından bakabilirsek, bu fenomenler kişinin kendisiyle ilişkisindeki dezenformasyonların ilginç görünümlerini açığa çıkarır. Mesela psikotik fenomenlerdeki işitsel halüsinasyonlar. Kişi dışardan gelen bir ses duyar, sıklıkla kendisini aşığılayan ya da tehdit eden seslerdir bunlar. İşin gerçeği dışardan duyulan bu sesler kişinin kendi sesi, kendi düşünceleridir. Nasıl Kafka, Milena ile ilişkisindeki dezenformasyonu hayaletlere yüklüyorsa, psikotik kişi de kendi sesini başka bir özneye ya da hayalete yükler. Diğer taraftan psikozu bir masumiyet durumu olarak düşünürüz, zira sorumlu tuttuğumuz akıl orada değildir. Bu açıdan psikoz benlik için bir sığınak olur. Hepimizin akli başında olduğuna göre kendi kendimizi kandırmanın sorumlusu kendimiz ve kaçabileceğimiz bir yer de yok.

Şimdi de bir başka örnek seçelim ve sorumluluğu bir başkasına yükleyemeyeceğimizin çok açık olduğu bir dezen-

formasyon türüne bakalım. Yunus'u dinleyelim mesela... Bir şiirinde şöyle der; *Hergiz ölümün sanmaz, ölesi günün anmaz / Bu dünyadan usanmaz, gaflet önün almışdur*". Bu dizeler miskin ademoğlunun kendisiyle ilişkisindeki dezenformasyonun kısa özlü hikayesidir. Çarpıtılmamış bilgi şudur: Ölüm başka bir ihtimalin olanaksızlığıdır. Ama biz miskin ademoğulları bu bilgiyi çarpıtmadan, dezenforme etmeden yaşayamayız. Bu açıdan ölüm farkındalığını insanın kendisiyle ilişkisindeki dezenformasyonun düzeyini belirleyen bir ölçek gibi kullanabiliriz. Yarattığımız modern kültür de kendi ruhsallığımızdaki bu derin dezenformasyonu pekiştirme işlevi görür. Bu açıdan modern kültürün temel dinamiği, insanın ölümlü olduğunu yadsıma üzerine kuruludur. Ölümle ilgili gerçekliği dezenforme etme konusunda günümüzde birey ve kültürün nasıl bir iş birliği içinde çalıştığı üzerine çok şey söylenebilir. Sözü uzatmak yerine ilgilenenlere bu konuda iki kitap önerebilirim: Zygmunt Bauman'ın *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri* ve Ernest Becker'in *Ölümü İnkâr* kitabı.

Bu yazıda ilişkilerdeki dezenformasyonu etik boyut üzerinden değerlendirmeye çalıştım. Bununla beraber ilişkiselliğin burada değinmediğim etik dışında öte bir boyutu daha var. Dezenformasyonun o boyutta nasıl yer aldığı, nasıl işlediğini ele almanın başka bir yazının konusu olduğunu düşündüm. Yine de burada kısaca bir göndermede bulunmak istiyorum. Kast ettiğim boyutu Kierkegaard Korku ve Titreme adlı kitabında çok etkili biçimde anlatır. Kierkegaard insan varoluşunu üç katmanlı düşünür; estetik, etik ve iman katmanları. Ona göre insanın temel yapısı "kendi olmaya" yönelik olarak düzenlenmiştir. Bu ancak etik boyuttan iman boyutuna nitel bir sıçrama ile geçerek gerçekleştirilebilir. Buradaki nitel sıçramayı kişinin kendisiyle ilişkisindeki tüm dezenformasyonları yok etmesi ve kendi doğasına karşı tümüyle şeffaflaşması olarak da okuyabilirsiniz. Onun deyişle iman "Benliğin kendine yönelerek, kendi olmak isteyerek kendi saydamlığı içinde onu yaratan gücün içine dalması"dır.

Bu yazının imkân verdiği ölçüde insanın kendisiyle ilişkisindeki dezenformasyona birkaç örnek üzerinden kısaca bakmaya çalıştım. Söylemeye uğraştığım şu; dışarda olup bitenler önemli olsa da asıl önemli olan içimizde olup bitenler. Ve orada, içimizde sorumluluğu yükleyebileceğimiz kendimizden başka kimse yok. Ve eninde sonunda kendimizle ilişkideki tüm dezenformasyonların tanığı olacağız.

İnsanoğlunun tarihinde yalanın ilk ortaya çıkışına kutsal kitaplardaki yaratılış anlatılarında rastlarız. Hepimiz biliriz, anlatıya göre şeytan Adem ve Havva'ya yalan söylemiş; başka bir deyişle şeytan bilgiyi çarpıtarak dezenformasyona başvurmuştur. Şeytan Adem ve Havva'ya yasaklanmış ağacın bilgi ve ebedilik ağacı olduğunu, Tanrının onların ebedî olmasını istemediği için bu ağacı yasakladığını fısıldamıştır. Kierkegaard'ı anarak bir bireyin tarihinin, tüm insan türünün tarihini; insan türünün tarihinin de bir bireyin tarihini temsil ettiğini söyleyebiliriz. O zaman Adem ve Havva'nın başına gelenin kendi birey oluşumuzda ruhsal olarak bizim de başımıza geldiğini düşünebiliriz.